

Odzivi

Slovenski gradovi

Na pobudo našega vodilnega kastelologa dr. Igorja Sapača je Slovensko umetnostnozgodovinsko društvo 6. februarja 2013 v prostorih Mestnega muzeja priredilo tiskovno konferenco o nedoumljivem zanemarjanju gradov pri nas. Namenjena je bila sicer najnovejšemu uničevanju gradu Ravno polje pri Kungoti, ki je pred desetletjem še stal, danes pa je nerazpoznavna razvalina, oropana vseh dragocenih kamnoseških detajlov. Do nje sta privedli splošna brezbriznost do kulturne dediščine in popolna pasivnost Inšpektorata za kulturo in medije pri nekdanjem Ministrstvu za kulturo, ki se ni zganil kljub jasnemu opozorilu pristojne konservatorke. Vsakomur, ki mu ni vseeno za našo stavbno tradicijo, se je ob teh grozljivih posnetkih moralo parati srce. Da ne gre za osamljen primer, temveč so zanemarjanje, ropanje in uničevanje kulturne dediščine pri nas reden pojav, so govorili tudi posnetki drugih gradov in dvorcev: Podčetrtek, Viltuš, Slivnica, Črnci, Grumlof, Dornava, Štatenberk in Betnava. K temu bi lahko pridali še nekdanji mogočni Haasberk pri Planini in marsikateri drug objekt. Najbolj žalostno je, da so na seznamu prihodnjih razvalin tudi gradovi, ki so bili donedavna še naseljeni in v razmeroma dobrem stanju, pa se je država odrekla skrbi zanje. To so Slivnica, Dornava, Cmurek, Viltuš, Črnci, Ravne pri Šoštanju, v bližnji prihodnosti pa bomo v to kategorijo, kot kaže, žal, morali prišteti tudi imenitni Hrastovec. Najbolj žalosten primer je gotovo двореc Viltuš, ki je imel do leta 1990 še skoraj v celoti ohranjeno opremo, danes po dobrem desetletju državne skrbi zanj, pa je devastiran in brez inventarja. Marmorni kamini so potrgani iz zidu, enako stenske obloge, imenitno rezljano stopnišče uničeno. Veliko gradov so v devetdesetih letih bizarno olastnili ljudje brez čuta za spomeniške vrednote. Dva srbska državljana sta si prisvojila gradova v Podčetrtku in Šmarju pri Jelšah, vodilni delavci podjetja Impol pa Štatenberk. Vsi omenjeni gradovi so po nekajletnem zanemarjanju v več kot žalostnem stanju, še zlasti, če se spomnimo, da je bil nedolgo nazaj v Štatenberku urejen hotel in grad temu primerno obnovljen. V zakonu sicer obstaja člen o razlastitvi nevestnega lastnika, vendar se doslej še nikomur ni skrivil niti las na glavi. Ptičjemu strašilu sredi polja je podoben tudi člen o nujnosti

vzpostavitve prvotnega stanja oziroma kaznovanju odgovorne osebe. Če k temu seznamu pridamo še na pol obnovljene ali zanemarjene gradove Pišce, Grad na Goričkem, Bokalce, Novo Celje, Turjak, Borl, Brdo pri Lukovici, Krumperk, Trebnje, Hmeljnik, Podsmreka, Šrajbarski turn, Velike Žablje in Rihemberk v Braniku, katerih usoda ni znana ali pa je čisto negotova, smo omenili skoraj vso najbolj pomembno grajsko dediščino na Slovenskem. Država je leta 1999 v skrbi zanj občinam pobrala vse gradove, ki so še bili na voljo, jih samo delno obnovila ali pa v celoti prepustila propadu in jih danes spet ponuja komur koli za drobiž ter brez garancije, da bodo kdaj ustrezno obnovljeni. K temu moramo prišteti še v vojni ali po njej uničene gradove, med katerimi je bilo najbolj škoda gotovo Soteske, da spoznamo vso mizerijo našega spomeniškega varstva, ki ni sposobno ničesar storiti, da bi pred propadom in barbarstvom ohranilo vsaj še tistih nekaj grajskih stavb, v katere je država že pred časom celo vložila svoj denar. Potomca pisatelja Janka Kersnika, ki je pred časom hotel z zasilno streho obvarovati grad Brdo pred nadaljnjim propadom, so na občini odpravili z besedami: »Saj smo ga komaj požgali.« Stvar je prišla že tako daleč, da nekateri nadobudneži brez strokovnega nadzora skušajo rešiti kak objekt, pa ga pri tem do konca izmaličijo, kar se najbolj drastično dogaja z Žovnekom. Pogosto tudi država brez prave strokovnosti obnavlja kak grad celo v neposredni bližini svoje spomeniške službe kot na primer sedež celjskih grofov nad Celjem. Skratka, ni interesa, ne kontrole, kaj se po Sloveniji dogaja na področju, ki bi moralo pričati o naši visoki civilizacijski stopnji. Še bolj nerazumljivo pa je, da tudi nekdanjim lastnikom, ki bi bili pripravljene svoj grad obnoviti in ga odpreti javnosti za kulturne namene, iz gole zavisti in ideološke zaslepljenosti tega ne vrnemo, kar velja za Attemsovo Slovensko Bistrico. Podoben primer, ki kaže na neodgovornost spomeniškega varstva, je razvalina gradu na Planini pri Sevnici. Domači podjetnik ga je za svoj denar skušal obnoviti po projektu dr. Sapača, vendar so mu celjski varstveniki zmetali toliko polen pod noge, da je na koncu obupal in grad propada naprej. Pregloboko v sebi nosimo izročilo boljševiške revolucije in nam je refren: »Grad gori, grof beži« še vedno bolj melodičen od civilizacijskih standardov 21. stoletja. Zadnji grad smo z blagoslovom spomeniškega varstva podrli leta 2007. Šlo je za graščino Štok v Vuzenici, ki je bila

tesno povezana z zgodovino kraja in poleg tega okrašena s sgrafiti, kar je bilo v našem spomeniškem gradivu izjemna redkost!

Ce torej nočemo izgubiti prav vsega najpomembnejšega, kar je nekoč nastalo na našem ozemlju in se je zapisalo v slovensko zgodovino, je treba nemudoma ukrepati in spremeniti sistem varovanja. Prvi korak je zamenjava ljudi, ki vodijo naše spomeniško varstvo na ministrstvu in na zavodu, s tistimi, ki jim ni vseeno, če nam pred očmi izginjajo najbolj kakovostne priče naše stavbne preteklosti. Nekdo mora za vse to tudi odgovarjati. Mesto generalnega direktorja Direktorata za kulturno dediščino ni sinekura, temveč odgovorna funkcija, kjer se morajo stvari začeti najprej spreminjati. Isto velja za direktorja Zavoda za varstvo kulturne dediščine in vodje njenih območnih enot. Sedanja praksa, ko se ukvarjamo le s spomeniki, ki imajo skrbnike, druge pa puščamo vnemar, je milo rečeno zločin nad slovensko kulturo. S tem ne rešujemo prav ničesar, saj se lastniška ali skrbniška struktura hitro spreminja, gradovom pa ni zagotovljeno trajno preživetje. Spremeniti je treba tudi spomeniški zakon, ker je nedorečen in vsebuje znameniti 31. člen, po katerem je pri nas mogoče odstraniti kateri koli kulturni spomenik, če je ta komu napoti. Medtem ko se zavzemamo za stabilno financiranje filmske industrije in za nove filme še vedno razpisujemo sredstva, se že tako skromen denar za obnovo kulturnih spomenikov iz leta v leto krči. Že nekaj časa tudi ni več razpisov, na katere bi se za finančno pomoč lahko prijavi zasebniki. Čeprav se zavedamo, da je vzdrževanje kulturnih spomenikov dražje, lastnikom največkrat lahko ponudimo le topla besedo. Zato ni čudno, če prihaja v splošni praksi varovanja kulturnih spomenikov do pogostih devastacij prav z njihove strani, ko skušajo izsiliti vsaj dražjo zazidalno parcelo in jim je kulturna dediščina pri tem napoti. Vsi v Register kulturne dediščine vpisani spomeniki in druge enote niso zadostno ovrednoteni, saj se je vpisovalo, kar je bilo pač komu všeč, in ne vedno to, kar bi se moralo. Konservatorji si z njim lahko pomagajo le v redkih primerih. Sami prihajajo z raznih študijskih smeri in ostajajo brez mentorstva in nadzora, odgovorni pa naj bi bili za področja, ki jim niso domača. Ker pri nas ne priznavamo nobene avtoritete in se vsak lahko vtika v vse, je zmeda popolna in zato vlada anarhija.

Za zelo škodljivo se je izkazala delitev na spomenike državnega in lokalnega pomena, kakršne drugod ne poznajo. Prvič ni v tem nobene logike, ker ta delitev v konkretnih primerih ne izhaja iz celovitega poznavanja in vrednotenja spomeniškega

gradiva. Drugič pa so tako imenovani spomeniki lokalnega pomena v načelu razumljeni kot občinska last in torej na milost in nemilost izročeni lokalnim interesom. Zakonodajca pozna še tretjo kategorijo dediščine, v katero spadajo tako betonska korita za napajanje živine, pa tudi nekateri najbolj žlahtni dosežki naše grajske arhitekture, ki jih pač nihče ni uvrstil kam drugam. Hudo bi se motili, če bi mislili, da je s stopnjo pravnega varovanja povezano tudi upanje na večjo možnost fizičnega preživetja kulturnega spomenika, kajti naše spomeniško varstvo deluje po načelu stihije, na kar sem opozoril že uvodoma. Posebnost slovenskega pravnega sistema je tudi, da poročila o vplivih na okolje, od katerih je odvisna usoda kulturnih spomenikov, naročajo in plačujejo investitorji, kar je enako, kot če bi dali ovce past volkovom.

V debati, ki je sledila predstavitvi, sem poleg omenjenega govoril tudi o škodljivosti pomanjkanja licenc za izvajalce del na kulturni dediščini. Saj pri nas lahko telovadi po najbolj pomembnih spomenikih vsak, ki zna v roki držati zidarsko žlico. Vse to pa je šlo močno na živce predsednici Umetnostnozgodovinskega društva, gospe Ireni Mislej, ki mi je skušala prepovedati vsak nadaljnji komentar. Sicer je poudarila, da je to, kar se je zgodilo z Ravnim poljem in z nekaterimi drugimi gradovi, barbarstvo, a je v isti sapi zatrdala, da je tako, kot doslej vse v redu in da pomaga edino izobraževanje ljudi od šolskih klopi naprej. Naši gradovi tega žal ne razumejo in se bodo še naprej spreminjali v prah, kljub visokoletečim etičnim načelom gospe Mislej. Očitno si želi, da vse izgine še za našega življenja, kajti drugače ni bilo mogoče razumeti njene modrosti, da je v vsem tem tudi nekaj pozitivnega. Oglasilo se je še nekaj posameznikov, ki so pristavili, da zamenjava odgovornih ne bi v ničemer prispevala k izboljšanju stanja. Torej, iz najbolj kompetentnih ust slišimo, da tako vendarle mora biti. Le kaj bi o vsem tem rekel profesor France Stele, ki je pri nas organiziral spomeniško varstvo v precej težjih okoliščinah in je svoje poslanstvo razumel v izrazito etičnem smislu. Pred drugo svetovno vojno se mu je posrečilo pred gradbenimi špekulanti ohraniti tudi dominikansko cerkev na Ptujju. Lani so z blagoslovom varstvenikov iz nje odstranili muzej in uničili njeno originalno leseno ostrešje ter njeno notranjščino iznakazili z masivno armirano-betonsko konstrukcijo za tribune. Ne verjamem, da bi bilo stanje še kje drugod v Evropi tako katastrofalno kot v samostojni Sloveniji.

Damjan Prelovšek